

EESTI REGILAULU VÄRSIPARALLEELISEMI LINGVISTILISE UURIMISE LÄHTEKOHTI

H. Metslang

1. Mis on paralleelism?

Vastuse leidmiseks pöördume eesti folkloristika poole.

Paralleelism on konstitutiivne võtte eesti regilaulus, mis grupeerib järjestikused värsid kompleksseks tervikuks - paralleeliamirühmaks. Paralleeliamirühma kuuluvad värsid on omavahel seotud seeläbi, et ühe värsi sisu (mõte, kujutluspilt) ja selle vahendina ka vorm osalt kordub, osalt varieerub teistes, paralleelvärssides. Nii kujuneb kompleksne terviklik mõte, poetiline pilt. Paralleel- e. järelvärsid¹ võivad peavärsi sisu korrata, sarnasuse-, naabruse-, kontrastiasotsiatsioonide alusel nüansseerida, täiendada, analüüsida, laiendada. Avarama käsitluse korral võib paralleelismi anda ka näiteks loetelu või gradatsioon. Üksiktähenduste reastamisega antakse neid ühendav üldistus, rääkides kas sama objekti, fakti eri tahkudest (sünonüümiaparalleelism) või sisult lähedastest, ka kontrastsetest nähtustest (analoogiaparalleelism), nii, et iga värs annab "mõtteliselt midagi uut, annab uue tundevarjundi või sündmustiku detaili" /22:134/. Värsside vormilisel seostamisel on oluline nende süntaktiline sarnasus, millega kaasneb tihti ka sama sõnajärjestus. Paralleelism ühendab värsse (enamasti 2 - 4, kuid ka kuni 10), aga samuti värsipooli, -paare, -kolmikuid, laiemalt võttes ka tekstiosi /9: 45, 10: 195-196, 11:160-162, 22: 134-140/. Näiteid:

sünonüümiaparalleelism:

- (1) paha on maksada Manalla,
kuri on kosta Tuonelassa,
hale on hauassa tasuda.

(T 113 Lüg)²

analoogiaparalleelism:

- (2) siäd minä siidije siuksin,
karja kataks kangastejä,
emakitsed kettitejä,
lambad laiuja linuja,
vasikad vana vööjä. (T 177 Jõh)

¹ Edaspidi nimetame paralleel-värssideks paralleelseid värsse üldse, nii pea- kui järelvärse.

² Näidete järele märgime allika (T= Eesti rahvalaulud 1969, 1971 puhul), teksti numbriga kogus ja üleskirjutamise kohta.

värsipoolte parallelism: (3) sis ma nõuas pailu palka,
pailu palka, hulga hinda.

(T 284 Pst)

värsipaaride parallelism: (4) tooge mulle kottu raudasärki
ümber mu ihu ilusa,
tooge mulle kilbised käised
ümber armsate abude;
tooge mulle armas harju tanu
ümber juuste ruugijate,

(T 67 Rid)

Artiklis püüame selgitada momente, mida parallelismi lingvistilisel analüüsil tuleks arvestada. Et esiteks pole tege- mist tavalise keelelise struktuuriga (nagu näiteks lause Mi- na pesin, vend kuivatas puhul), vaid poeetilisega, ja teiseks on seda ja üldse regilaulu keelt kujundanud kasutamistingimused (levik suulises traditsioonis, sünkretism jm.), tuleb pa- rallelismi vaadelda viimaste taustal, stiililingvistiliselt.

2. Stiililingvistilised lähtekohad.

Keel pole midagi ühtset, ühesugust ja püsivat, temas on küllalt võimalusi kohanemiseks kasutamise olukorra ja otstar- bega. Peale keele lokaalsete, aotsiaalsete, temporaalsete va- rierumiste on ka konsituatsioonilisi. Vastavalt konsituatsi- oonile (keele varieerumist tingivate tegurite kompleksile teks- tilisest ja situatsioonilisest ümbrusest) elab keel arvukais alltüüpides: kirjutatud ja kõneldud keel; folkloori, ilu- ja ajakirjanduse keel; nende eri žanride, autorite, teoste keel; teaduse, asjaajamise, igapäevase suhtlemise keel jne. Üht või teist laadi variantidele tunnuslikud keelenähtused võivad va- hel ositi kokku langeda, ainult et ajalooline, geograafiline, sotsio- ja stiililingvistika uurivad neid eri aspektidest ja eri termineis.

Stiililingvistika uurib keele alltüüpe, mis kujunevad sõl- tuvuses konsituatsioonitegureist, vastavusi nende tegurite ja keele alltüübi tunnusjoonte vahel /3/. Keele alltüübi tunnus- joonte süsteemi nimetame stiiliks, seda tinginud konsituatsi- oonitegureid stiilistiimuleiks. Stiili mõiste on suhteline. Stiili eripära on muutuja teksti ja konsituatsiooniliselt vas- tava normi vahel, see, mille poolest vaadeldav tekst erineb normtekstist ja mille poolest erinevad neis tekstides reali- seeruvad süsteemid. Stiilistiimulite mõju ilmneb kõige selge- malt mingite keelenähtuste haruldasemas või sagedasemas esi-

nemises antud stiili tekstides. Jooned, mille sagedused tekstis ja normtekstis, mille tähtsus vaadeldava allkeele ja normi süsteemis oluliselt erinevad, on uuritava stiili tähis-teks selle normi suhtes. Ühtlasi tehakse kindlaks ka stiili ja normi ühisjooned.

Normi võib valida mitmeti ja nii stiiligi näha mitmeti. Üks võimalus on võtta normiks oletatavasti teiste stiilide tekstid (resp. sama teksti osad) või neile aluseks olev grammatika. Norm valitakse mingis suhtes sarnasest, teises erinevast ümbrusest, nii et saaks jälgida ainult uuritavaid tekste mõjutanud oletatavate stiilistiimulite toimet.

Teiseks võib normina kasutada stilistiliselt neutraalset keelt. Sellise lähenemisviisi korral ei anna stiili niivõrd erinevamine normist kui lisandus sellele. Norm, mis oleks tõesti stilieelne, konsituatsioonimõjudeta, peab nähtavasti olema idealisatsioon. Sellist abikonstruktsiooni, millele ükski reaalne allkeel ei vasta, kasutatakse näiteks funktsionaalstiilide uurimisel. Eriti otstarbekas paistab niisugune käsitus aga kirjanduslike tekstide puhul. Stiili määrab siis erinevamine üldkehtivast baasgrammatikast. Selle erinevuse põhjustavad taas mingid stilistiimulid. Vaatame näiteks, mis tuleb välja kohanimede kasutamisest parallelismis. Pöides pulmas on pruut kadunud:

- (5) Ta läks murreldes Mohusse,
kõverite läks Kõinaste,
rudjus Ruhnuraa viluse. (T 5284 Põi)

Kuhu siis? Tavalise keelekasutuse puhul oleks nende kolme kohanimega tähistatud konkreetne marsruut. Kui aga meenutada üksiku ja üldise dialektikat parallelismis, siis tuleb arvata, et laulik ei anna ei kolme ega ka mitte ühtainustki kindlat kohta, vaid üldistab nende põhjal n.-ö. määramispiirkonnaga ega tahagi täpne olla. See üldistatud parasjagukauge koht on aga luulelisena antud just oma kolme variandi, kolme varjundi tõttu, ilma nendeta ta seda ei oleks. Niisiis, paralleelselt kasutatud Mohuse, Kõinaste, Ruhnuraa viluse ei tähenda mitte seda, mida tavaliselt, vaid omandavad poetilises struktuuris lisatähenduse seostest üksteise, neist kujundatud üldtähenduse ja tekstilise ümbrusega.

Siin ilmneb üks olulisi konsituatsioonitegureid: teistlaadi keele mõju. Tavalise (primaarse) keele baasil moodustuvad poetilise (eelmise suhtes sekundaarse) keele struktuurid,

mille primaarkeele elemendid võivad saada lisaväärtusi ja -tähendusi, konnoteeruda. Näites (6) kunstluulest omandab konnotatsiooni sõna kiiv ja sõnapaari kiivist-puust konnoteerumist toetab ainemääruse korduvus, nagu näites (5) kohas kohamäärus:

(6) Minu priinimi oli Kivi.

Mu maja oli kivist.

Ja süda oli kivist.

Miks siis rist on puust? (MP:5)

Konnoteerumisega kaasneb mõnede keelenähtuste tihedam esinemine tekstis. Nii kajastavad stiilitähised tihti stiilloomast konnoteerimist, konnotatsiooni on vahelüli, mis stiilitähised funktsioneerima paneb.

Et lingvistiline eripära on sellistel juhtudel täiesti ilmne ja konnotatiivne keelekasutus üldse iseloomustab vaadeldavat stiili, mitte aga normi, siis ei tarvitse stiili võrdlemisel normiga toetuda konkreetsetele kvantitatiivsetele andmetele.

Üritame nüüd hästi üldiselt grupeerida keeleüksuse (teksti, tekstiosa vm.) ümbruse olulisemaid parameetreid, millest võib tuleneda stiilile relevantseid konstitutsioonitegureid - stiilistiimuleid.

Tekstisisised parameetrid:

keeleline struktuur (foneemiline, morfoloogiline, süntaktiline, semantiline, intonatsiooniline, infostruktuur jne.);

sekundaarkeelte struktuurid vaadeldavais tekstides (kirjanduslikud, poetilised, mütoloožilised, ideoloogilised jne.);

ümbruse stiil.

Situatiivsed parameetrid:

kommunikatsioonisfäär (määrab funktsionaalse allkeele koos vastava stiiliga);

kommunikatsioonitegevuse parameetrid (kõneleja, kuulaja, nende hulk, mälu, teade, kood, kanal, kontakt, takistus, informatsioon, müra, nende ja nendevaheliste seoste erijooned; kommunikatsioonitüüp: vahetu, kontaktne või vahendatud, tehniline);

keel, dialekt;

muud kaasnevad märgisüsteemid (näit. ideoloogilised, esteetilised, kirjanduslikud, muusikalised, kineetilised, ritu-

sal, teadussümbolika);

paralingvistilised faktorid (näit. miimika ja žestidega suhtlemine);

keele jm. märgisüsteemi arenguperiood;

koht, aeg

jne. Näiteks aseseñnade suurt esinemissagedust kõnekeeles tingivad nähtavasti sellised stiimulid nagu kommunikatsiooni kontaktus (kõneleja ja kuulaja jaoks ühisest ümbrusest ilmselgeid asju ei tarvitse täpsemalt nimetada, piisab deiksiseest), akustiline kanal (tekst, mis ei saa kuulajal korraga käes olla, peab paremaks mõistmiseks olema veidi liiane) jne.

Konsituatsiooniparameetrid ja neist tulenevad mõjurid toimivad komplekselt ja seostuvad hierarhiliselt. Parallellismi puhul peaksid järjestuma mitmesugused sõnakunsti, folkloori, regilaulu, antud struktuuri, laululiigi mõjurid.

Rahvaluuletekst on üheteaegu nii primaarkeele kui kirjan-
dusliku ja poetilise sekundaarkeele tekst. Stiilitähised ka-
jastavad siin sageli konnoteerimist. Folkloorne tekst levib
ja elab suulises traditsioonis, temas kajastub rahva maail-
mavaade. See tingib näiteks mitmesuguseid kindlaid ja stereo-
tüüpseid kompositsioonilisi ja poetilisi võtteid, kujuneva-
te sekundaarsete tähendusosete teatud ühelaadilisust, vas-
tavust kollektiivi poetilisele maailmanägemisele. Regilau-
lu puhul kaasneb folkloorse sõnakunstiga sinkreetselt muu-
sika, mistõttu nimetatud tunnustega tekst peab liigendama vas-
tavalt muusikalisele vormile. Kui tekstis värsse ühendab pa-
rallellism, lisanduvad sellises tekstiosas poetilist struk-
tuuri kujundavad reeglid, kusjuures kehtivad ka kõik eelmis-
te stiilistiimulite nõuded. Jne. Seejuures töötavad konteks-
tiparameetrite hierarhias ilmselt mõnedki liiasusreeglid, nii
et ühete parameetrite teatud väärtused tingivad teiste vää-
rtusi.

Et stiili kui süsteemi igakülgselt mõista, tuleb stiili-
lingvistikal kõigepealt kontrollida stiilistiimulite ja tä-
histe korrelatsiooni.

3. Olulised konsituatsioonitegurid.

Parallellismis kui poetilise sekundaarkeele struktuuris
on elementide vahel kehtestatud arvukad tähendusosused, tekst
on tihedam ja informatiivsem kui tavalise keelekasutuse kor-
ral. Uurides primaarkeele kasutamist parallellismis, tuleb

viimast käsitada sekundaarkeele struktuurina ja kontrollida, millised stiilitähised sellest tulenevad. Võtame arvesse ka muid konsituatsioonitegureid, tingimusi, milles vaadeldav poeetiline struktuur funktsioneerib ja mis tulenevad eelkõige rahvalaule ja -laulu eripärast.

3.1. Keele kasutamine poeetilistes struktuurides. Inimesele on omane võime luua ja mõista sisukaid tekste oma emakeeles, selle keele pädevus. Peale selle võib ta rohkem või vähem mõista ja luua näiteks hispaaniakeelseid, nectoniastlikke, matemaatilisi, folkloorseid, muusikalisi, filmikunsti- või anekdooditexte, olla pädev neiski keeltes. Toetudes J. Lotmanile, käsitame niisugusi keeltesse peale loomuliku keele muudki kommunikatsiooniks kasutatavaid märgisüsteeme: esiteks kunstlikke keeli, mis on loodud kasutamiseks kitsalt spetsialiseeritud tegevussfäärides (liikluskäitajate keel); teiseks sekundaarseid modelleerimissüsteeme, mis on ehitatud loomuliku, primaarse keele materjalist, on keeruka struktuuriga ja loomuliku keele tüüpi (rituaal, ideoloogia, kunst) ja mis kokku annavad ühtse semiootilise terviku - kultuuri [31:21]. Loomulik keel on antud, stabiilne süsteem, võrreldes selle baasil kujundatud loogiliselt sekundaarse kirjanduse, folkloori, regilaulu, üksikkujundi keelega.

Sekundaarkeel kujuneb primaarsest konnotatsiooniprotsessis. Üldjoontes seisneb viimane primaarkeele nii sisu- kui vormielementide sibiipärasel korraldatud kasutamises, nii et mingite ühistunnustega elemendid ja üksused seostuvad ja nende tähendused ühenduvad uueks, sekundaarseks tähenduseks. See uus tähendus sisaldab endas lähtetähendusi nende väga mitmesugustes samasus- ja erinevusvahetades ja on ühtlasi ka üldistatav nendest. Seda kogesime näite (5) puhul paralleelselt samas lausepositsioonis kasutatud kohanimede puhul. Sealt ilmnes ka, et sellist sekundaartähendust nagu paralleelsõnade real Mõnuse - Kõinaste - Ruhmamaa viluse väljaspool teksti neil sõnadel pole. See tähendus tekib tekstis ja seda vormivad primaarkeele nii vormi- kui tähenduselemendid ja üksused. Toodud näites annab nii lausepositsioonide ja morfoloogilise kuju kui ka leksikaalsete tähenduste kõrvutamise vormi, mis kajastab tähenduste sekundaarset kõrvutamist, on kujuneva sekundaartähenduse malliks. Selline sekundaarse sisu modelleerimine primaarkeele vahenditega on toetunud

līdziet tendentsi eraldada keele kirjanduslik, eriti aga luu-
 levariant ülejäanust, igapäevaselt ja puhtteabeliselt kasu-
 tatavast. Kirjanduslikud tekstid moodustavad just sedalaadi
 ma. ikoonilistest märkidest, mille väljendusplaan model-
 leerib sisu. Primaarkeelele pole aga omane selline immanent-
 ne, motiveeritud suhe märgi kahe külje vahel. Tekstis võivad
 seejuures kujumeda küllalt ulatuslikud ja keerukad vormi- ja
 sisuseosed. Parallelismirühma võib pidada lihtsama ehitusega
 ikooniliseks märgiks, mille vormiks on kindlate vormitunnus-
 te abil ühendatud osa regilaulutekstist, kõrvutatavate tähen-
 dustega värsid. Sellest korrastatud vormist tuleneb paralle-
 lismirühma eriomane tähendus - sekundaarne sisu ja vorm n.-ö.
 sulavad kokku, on teineteisest lahutatud.

Niisiis taasluuakse ja kategoriseeritakse tegelikkust
 küll loomuliku keele vahenditega, kuid uuel tasemel ja uuel
 viisil, erinevalt primaarkeelest, autori (kollektiivi) maail-
 manägemist kajastavalt /21; 31:23/.

Vaatleme nüüd konnotatsiooniprotsessi veidi lähemalt.

Keelesüsteem realiseerub tekstis. Teksti üksused on sün-
 tagmaatilised kombinatsioonid paradigmaatilisel (valiku)tel-
 jelt valitud sisu- ja väljenduselementidest (morfeem, silp -
 foneemidest, sõna - morfeemidest, silpidest, lause - leksee-
 midest, süntaktilistest positsioonidest jne.). Paradigmaati-
 kas koonduvad mingi ühise tunnusega ja seetõttu ekvivalent-
 sed elemendid, teksti valitakse neist alternatiividest paras-
 jagu sobiv. Laulik aga talitab teisiti. Kui mingi abstrakt-
 sem tähendus kas tema mõtlemises või keelesüsteemis avaldub
 konkreetsemalt mitmes alternatiivses lekseemis, siis ta ka
 tarvitab mitut lekseemi. Laulik ütleb, et pruut sõitis Mohu-
 se-Kõinaste-Ruhnumaa viluse, ja kui ta jälle mõraja kohta mi-
 dagi mahlakat öelda tahab, siis pole see mitte lihtsalt ja
 ainult tatinina või mõni muu sõna, vaid mitu samasugust:

- (7) Jätame sitta siiapaka,
 enne kui sitta silitame,
 jätame tühja tüdrukuse,
 enne kui nara naiseks teeme,
 tatinina tanutame,
 tühja-paljast põlletame. (T 5263 PJg)

Siin avaldub keele poeetilisele kasutamisele omane ekvi-
 valentsisuhte projitseerimine selektsiooniteljelt kombinat-
 siooniteljele, paradigmaatilisel ekvivalentsete elementide

süntagmaatiline kombineerimine. Nimetame seda R.Jakobsoni /5 :358/ sõnastatud põhimõtet ekvivalentisiprintsiibiks.

Kombineeritakse ekvivalentseid elemente ja üksusi häälikutest kuni tekstiosadeni välja. Ekvivalentis võib siis olla a) fonoloogiline, nagu eri sõnade alg- või lõpphäälikute sarnasus (tatinina tanutame, puu - kuu), b) leksikaalne, nagu sama sõna eri vormide vahel (sinuga ja sinuta, kivi- kivist); c) morfoloogiline, nagu eri sõnade samade vormide vahel (kiivist - puust); d) süntaktiline, nagu sarnase ehitusega lausete vahel seni toodud näidetes; e) referentsiaalne, nagu sama objekti eri viisidel nimetamine (teekäija - maademarsja, eit - hauduja - kandja); f) tekstiosade vaheline nagu korduslauludes; g) prosoodiline nagu meetrumi puhul jne. Ekvivalentisi jaoks parasjagu olulised jooned üksustes tulevad esile, vähem olulised jäävad tahaplaanile, sõltumata nende primaarkeelelisest tähtsusest. Nende suhete põhjal kujunevad vahe- tult primaarkeelest juba esimesed sekundaarkeele struktuurid, kütkendid (coupling, сцепление, kytkentä), mida S.R. Levin /13/ iseloomustab kui positsioonilise ja loomuliku (foneetilise, semantilise) ekvivalentisi ühtimist. Täenduslikult ekvivalentseid - identseid või analoogilisi - elemente kasutatakse ekvivalentsetes kontekstides; elemente, mida laulik, luuletaja, kirjanik kasutab sama järku üksustes samades või sarnastes positsioonides, käsitletakse tähenduslikult kokkukuu- luvaina ja kõlalt sarnastena. Sellega kujunevad suures osas ainukordsed, vaid selles tekstis kehtivad semantilised seos- sed, süntagmaatikaga antakse semantiliselt ekvivalentsete elementide paradigmat. Nii näiteks vanasõna Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea kujundab paradigmat vähemalt järgmistena: Juku - Juhan; ei õpi - ei tea; mida Juku ei õpi - seda Juhan ei tea. Näites (7) on neid juba rohkesti, näiteks 1) sitta - tühja - nara - tatinina - tühja-paljast; 2) jätame siia- paika - jätame tüdrukuse; 3) silitame - naiseks teeme - tanu- tame - põlletame; 4) 2. ja 3. paradigma, mis on teineteisele vastandatud; 5) esimene ja kolmas värss (jätame sitta siia- paika - jätame tühja tüdrukuse); 6) teine, neljas viies ja kuues värss; 7) 5. ja 6. paradigma, mis jällegi on omavahel vastandatud. Täendusseosed neis paradigmatades kuuluvad juba sekundaarkeelde. Midagi ühist peab nii ühendatavatel elemen- tidel olema, kuid nendevahelise seose, kui see primaarkeeles

on, toob esile vormiekvivalents; olulisemad, väärtuslikumad ning põhilised on aga seosed, mis luuakse tekstis ega ole primaarkeelega antud - nad kas on olemas sekundaarkeeles või neid luuakse üheaegselt tekstiga. Nähtavasti puht-sekundaarkeeleliseid on toodud vanasõnanäite paradigmat. Kirjanduslikes tekstides põimuvad ühtaegu kütkendid mitmel tasandil, keel pakub nende loomiseks mitmekesiseid võimalusi. Liiasusest tulenevalt säilib ka ümberkujundatud primaarkeele tekstide mõistetavus. Suures osas kütkendite tõttu oleneb kirjanduslikes tekstides tähendus palju rohkem struktuurist kui primaarkeeles; vorm ei automatiseeru ja nõuab tähelepanu. Teksti keerukas vorm kannab keerukat tähendust, eriti luuletekstis. Nii leksikaalsed kui grammatilised, isegi foneetilised elemendid selles võivad olla semantiliselt koormatud tekstisestest ja -väliste seoste tõttu. Erinevalt puht-primaarkeelsetest ei saa kirjandusliku teksti tähendust teises vormis edasi anda; parafraseerimisel saaks ehk säilitada primaar-, kuid mitte sekundaarkeelelist tähendust, mis sõltub keelelisest vormistusest /30:194; 21:231; 32:73/. Kui me ka püüaksime kõik sekundaarseosed kas või kolmevärsilisest parallelismirühmast (1. näide) välja otsida ja primaarkeele vahenditega kirja panna, saaksime pika, õige kohmaka ja efektiivase teksti.

Lingvisti jaoks on kirjanduslik tekst huvitav kui paradigmatide süsteem, mis näitab, kuidas ja milliseid ekvivalentse primaarkeeles tunnetatakse ja kasutatakse kunstilise, kujundilise mõtte vormimiseks /13:19-20; 6:24/. Seepärast võtame sekundaarkeelest arvesse selle kõige konkreetsemat, primaarkeelelise substantsi lähedasemat osa, ja jätame kõrvale nii abstraktsema paradigmaatika kui süntagmaatika.

Ekvivalentsus sisaldab identsust, kuid ei piirdu sellega. Juba teksti lineaarsuse tõttu ei ole isegi kordus puhas identsus, sest üksus, küll üks ja sama, esineb eri ümbrustes. Kodeerimise ja dekodeerimise teeb nauditavaks just nii ühtse nägemine erinevas kui erineva nägemine ühtses, loov mäng keelega, mõttega, kujutlusega. Mingite üksuste vahel mingis suhtes avaldub ekvivalents laiemalt võttes kahel põhilisel kujul: identsusena ja analoogiana, lähedusena. Nii on 7. näite 4. ja 5. värsse enne kui nara naiseks teeme, /tatinina tanutame referentsiaalselt identsed (jutt on ühest ja samast tege-
likkuse faktist), süntaktiliselt vormilt analoogilised. Ek-

vivalentssisuhete laadi määrab folklooris eelkõige esteetika-tüüp, mida allpool lähemalt selgitame.

Niisiis kujunevad poetilisele sekundaarkeelele omased vormi- ja tähenduseseosed tavalise, primaarse keele korrastatud kasutamisel tekstis. Tavaliselt ainult paradigmaatilikele omane ekvivalentssuhe on seal viidud süntagmaatikasse. Seejuures kujunevad sageli kütkendid - struktuurid, mille punuloomulikult (semantiliselt, foneetiliselt) ekvivalentseid keelelemente on kasutatud ekvivalentsetes positsioonides, ekvivalentsetes positsioonides olevate elementide vahel kehtestub aga loomulik ekvivalents. Sellised elemendid kuuluvad sekundaarsete konnotatiivsete tähenduseseoste tõttu kokku. Ka eesti regilaulu värsiparallelism on kütkend, kus primaarkeelelise ekvivalentsi suhted paralleelsõnade ja -värsside vahel annavad vormi poeetilistele, sekundaarparadigmaatilistele tähenduseseostele.

3.2. Põhilised esteetikatüübid on samasus- ja vastandus-esteetika. Esimesel põhineb folkloorne, keskaegne ja klassitsistlik kunst, teisel barokk, romantism ja realism. Samasus-esteetika puhul sarnaneb kommunikatsioon kunstikeeles mänguga, mille reeglid on antud. Need reeglid määravad teose struktureerituse alates leksika valikust ja metafooride ehitusest kuni süžee ja kompositsioonini, ja nende rikkumine on viga. Ent siingi sekundaarkeel ei automatiseeru nagu primaarkeel, valikuvõimalused on siiski suuremad. Kõneleja ja kuulaja reeglid pole mitte ühe ja sama nähtuse kaks külge, vaid kaks ekvivalentset nähtust. Ühelt poolt niisiis ühelaadilisus, teiselt poolt aga ootamatu mitmekesisus, mis jätab küllalt palju ruumi improviseerimiseks. Samasusesteetika olemus on üldistamises, üldise ja üksiku dialektikas, maailma nähtuste mudelite ja stampide alla viimises. Klassifitseerimine on ökonoomsemaid informatsiooni kodeerimise viise. Sellega väljendab kodeerija oma käsitust objektide kokku- ja lahkukuuluvusest, neid ühendavaist ühistest ja eraldavaist eritunnustest. Tekstiga saadav klassifikatsioon annab siis informatsiooni kodeerija poeetilisest maailmanägemisest, tema mõttestruktuuridest, sellest, mis üldist ja mida erilist ta asjades, nähtustes jne. leiab, ja nimelt millistes. Seda mõjutavad ka muud sekundaarkeeled, nagu mütooloogia, religioon ja rituaal. "Puutudes kokku nähtustega A', A'', A''', A'''' , ..., Aⁿ, ei väsi

see /kunst - H.M./ kordamast : A' on A, A'' on A, A''' on A, ..., Aⁿ on Aⁿ /30:174/. Ekvivalentsisuhe ühendab mõttelised objektid ekvivalentsiklassidesse, mis on sisult juba abstraktsioonid neist objektidest mingite ühiste tunnuste põhjal. Sedalaadi jäigad stambid ühendatakse paljutahulise elava materjaliga. Efekti, mitmekesisuse annab see, et kodeerija võib A alla klassifitseerida ka kõige ootamatuid A', A'', ..., Aⁿ. Selle vahendeiks on refräänid, muinasjutualgused, kordused, tüüp-karakterid, tüüpsüžeed, igasugune stereotüüpsus ja ka paralleelism. (Meenutame eeltoodud paradigmasid.) Folkloor järgib samasusesteeetika põhimõtteid eriti põhjalikult, mitmetasandiliselt ja järjekindlalt, kunsti suulisus, kollektiivsus, traditsioonilisus jne. nõuavad süsteemi, reeglite piiritlemist. Nii kõneleja kui kuulaja teavad, millised valikud on kunstiteose igal tasandil võimalikud ja millised võimatud.

Vastandusesteeetika korral on teksti loomine ja vastuvõtmine analoogiline mängule, kus reeglid tekivad mängu käigus. Sekundaarkeel pole vastuvõtjale eelnevalt päris selge. Süsteemuse printsiip säilib, kuid harjunud süsteemi rikutakse. Autor vastandab lugeja tavapärasele tegelikkuse modelleerimise viisile oma, originaalsema, subjektiivselt õigemaks peetava /30:172-183/. Tunnetus ei püüa üldistada, lihtsustada, vaid keerustada. Ka sekundaarkeele pädevuse aparaat on keerukam. Sellise esteetika domineerimine kunstis on võimalik nähtavasti ainult siis, kui sekundaarkeele tekste saab fikseerida vähem koormatud ja kindlamas materjalis kui inimaju.

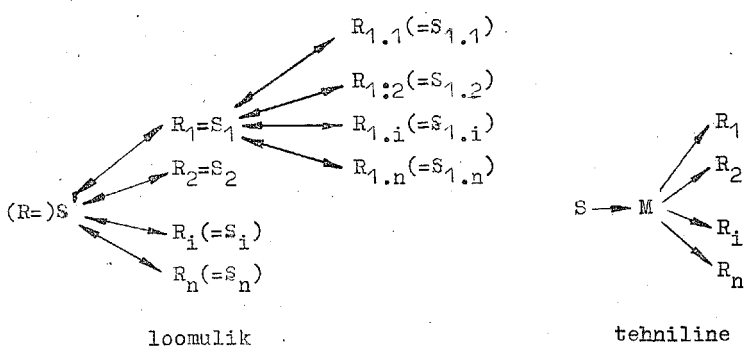
Kui eristame esiteks keelt kui tähenduslike vastavuste süsteemi kõneleja mõtte ja selle keelelise vormistuse ning viimase ja kuulaja mõtte vahel, teiseks süsteemi realisatsiooni ja eesmärgi - teksti, järjendit, mis tähistab mingit kõneleja mõtet ning on ette nähtud eelkõige informatsiooni edastamiseks kuulajale /18/, võib primaarse ja sekundaarsete keelte kohta täheldada järgmist.

Primaarkeele puhul on süsteem määratud. Määratud on mitmesuguste tähenduste ja tähenduskategooriate alternatiivsed paradigmaatilised seosed ja vormistamise reeglid; süsteemi elementide süntagmaatilised seosed ja nende tekstis realiseerumise reeglid jne. Tekst annab eelkõige informatsiooni maailma asjadest nii, nagu kõneleja aju neid peegeldab ja/või edasi anda tahab, kehtestab vastavusi keeleüksuste ja objektide, näh-

tuste jne. vahel.

Kirjanduskeele paradigmaatilised ekvivalentsid ei ole määratud, vaid kujunevad teksti süntagmaatikas. Seega annab tekst lisaks n.-ö. primaarsele süntagmaatilisele informatsioonile ka sekundaarset paradigmaatilist ja viimase põhjal sekundaarset süntagmaatilist informatsiooni (moodustades üksusi uue väärtuse saanud elementidest). Tekstis määratakse süsteemi paradigmaatilisi seoseid, kategoriseeritakse, klassifitseeritakse, seostatakse mõttelisi objekte, nähtusi jne. Samasusesteetika puhul on süsteemiga määratud küll paradigmaatiliste seoste kehtestamise põhimõtted, kuid need seosed ise antakse tekstiga. (Mitmeid stereotüüpseid seoseid tuleb küll pidada süsteemiga antuks - tekstis neid aktualiseeritakse, kuid see pole siin primaarne.) Vastandusesteetika korral on süsteem mingis olulisemas osas enne teksti määramata, tekst annab informatsiooni ka autori sekundaarkeelest.

3.3. Kommunikatsioonitüüp. Parallellismi puhul olulistest kommunikatsiooniakti parameetritest oleme stiilistiimulitena täheldanud koodi, informatsiooni ja mälu. Eelkõige kontakti, kanali, mälu ja kõneleja ning kuulaja eripära ja seosed kujundavad äga parameetrite püsiva kompleksi, kommunikatsioonitüübi, ja mõjutavad selles ülejäänudki parameetreid. Folkloole on erimeane loomulik, kontaktne kommunikatsioonitüüp, muu kirjandus funktsioneerib tehnilises, vahendatud kommunikatsioonis. Neid kaht tüüpi võib skemaatiliselt kujutada nii:

- S - kõneleja
- R - kuulaja
- M - materiaalne vahend teksti fikseerimiseks

Loomulikus kommunikatsioonis on kõneleja ja kuulaja kontakt vahetu. Fikseerimata tekst tuleb mööda akustilist kanalit kuulajani, kes peab seda kohe mõistma, tihti ka enam-vähem samasugusena oma sisemälus säilitama ja järgmistele kuulajatele edasi andma. Vahetu kontakt võimaldab tagasisidet, kõnelejal on mõnesugune kontroll selle üle, kuidas teade vastu võeti. Tehnilises kommunikatsioonis fikseerib kõneleja teate esimest ja viimast korda mingis materjalis (paberil, lindil jne.). Kuulaja võtab selle fikseeritud teate vastu; kuulaja ja kõneleja vahel otsest kontakti pole. Kiri võimaldab optilises kanalis tervet teksti korraga edasi anda. See ei kao kuulajal käest ära nagu kuuludud tekst, sellest on korraga ülevaade olemas. Teksti materiaalne kandja on ühtlasi välimälu kandja. Kõneleja ja kuulaja rollid on jaotunud eri inimeste vahel. See võimaldab spetsialiseerumist mõttekujundite, sekundaarkeelte ja tekstide loomisele. Kuulaja ülesanne on vastu võtta, mitte aga enam meeles pidada ja taasluua. (Tegelikkuses võivad need kaks kommunikatsioonitüüpi muidugi seguneda.) Kõige selle tõttu võib tehnilises kommunikatsioonis nii keel kui tekst olla küllalt keerukas ja individuaalne.

Loomuliku kommunikatsiooni ahel koosneb diskreetselt seotud lülidest, milles rahvalauleteos elab, muutub kollektiivseks, kui ta on eluvõimeline, või siis hävib, ja milles kollektiivi liikmed on ühtaegu nii tarbijad kui kaasautorid. Need lülid on tsükliliselt seotud esitamine, vastuvõtmine, meelepidamine ja taasesitamine. Sekundaarkeel peab olema suures osas määratud, range ja selge, ning ka tekstid ei tohi olla keerukad /34/. Sellepärast ta samasusestetikal rajanebki. Primaar- ja sekundaarkeele suhted automatiseeruvad mõneti, nagu alliteratsiooni ja paralleelsi puhul. Tähtsal ja järjekindlal moel avalduv ekvivalentsiprintsiip soodustab teksti püsimist loomulikus kommunikatsioonis. See on siis ka üks kütkenäht ja eriti paralleelsi ülesandeid.

3.4. Sünkretism seob rahvalauluteksti muusikaga, vahel ka kineetilise keelega, mis funktsioneerivad samas kommunikatsioonitüübis ja alluvad samuti samasusestetika nõudele. Kommunikatsioonitsükli operatiivsus nõuab võimalikult selgeid, markeerimata kanoonilisi žanrimärkeid vastavusi kasutatavate märgisüsteemide vahel (primaarkeel, kirjanduslik--poetiline

sekundaarkeel, muusika, liikumine). Ka ekvivalentprintsipi rakendamisel säilib see vastavus. Nii kaasnevad tekstis üksteisega samas positsioonis olevate paralleelsete lekseemide read ja sekundaarparadigmad; prototseugna-kujuline liitlause, parallelismirühm ja tihti ka kahest viisireast koosnev ter- vik kahevärsilise parallelismi puhul; viisirida, lause ning värss /14/ jne. Samasusesteetikale tumuslik stereotüüpsus esineb kõigi keelte mitmesuguste üksuste nii väljendus- kui sisuplaanil, väga sageli mõlemas korraga. Mida rohkem keeli sünkreetiliselt kasutatakse, seda napimad, lihtsamad on nende väljendusvahendid ja tekstid, seda rangem on struktureeritus ja seda ökonoomsemalt seda kõike kasutatakse. Samal ajal on mitut keelt ühendavaid reegleid siiski küllalt palju, ja sellest tuleneva liiasusega tagatakse teate püsimist ja edasikandumist kontaktse kommunikatsioonis.

Tekst on muusika suhtes primaarne, muusika n.-ö. saadab teksti. Laulik kujundab eelkõige teksti, kasutades väikeste variatsioonidega laulu jooksul korduvalt 1-2 viisirida /14/.

Folkloori sõltuvust konsituatsioonist kinnitab näiteks see, et tehnilises kommunikatsioonis või sellele üleminekul sünkreetismita ja sekundaarkeele pädevuseta tekkinud rahva- või kunstregilaulud ei ole ehtsaga võrdsed, nagu "Kalevipojagi" puhul teame. Kirjandusteosed võtavad omakorda folkloriseerudes omaks stereotüüpsuse, variantsuse jm, loomulikust kommunikatsioonist ja samasusesteetikast põhjustatud jooned /30:81/.

Peame siin oluliseks just folkloorile eriomast kollektiivsust ja traditsioonilisust; nendega sekundaarsena seostuva individuaalsuse ja improvisatsioonilisuse jäätame teadlikult kõrvale. Parallelismi lingvistilisel analüüsimisel tuleb siis arvesse võtta järgmisi omavahel tihedasti seotud stiilistiimuleid:

1) värsiparallelismi puhul üldse:

- a) uurimisobjekt on sekundaarse, poetilise keele struktuur - kütkend;
- b) sekundaarkeel allub samasusesteetika nõudele;
- c) uurimisobjekt on hästi kohanenud loomulku kommunikatsioonitingimustega;
- d) sünkreetiliselt ja samades konsituatsioonitingimustes rea-

liseerub koos primaarse ja poetilise keelega muusika;

2) eesti regilaulu parallelismi puhul on olulised veel:

- a) primaarkeeleline materjal - eesti keel;
- b) regilaulude vanus ja pikaealisus, millega seostuvad kaks järgmist stiilistiimulit;
- c) regilaulude sekundaarkeel on fikseeritud väljakujunenuna, hilisel, taandarengule loogiliselt eelneval, ajalisel sellega kaasneval etapil;
- d) primaarkeeles on säilinud kihistusi mitmetest varasematest arenguetappidest, mille baasil parallelism välja kujunes. (See võimaldab näiteks säilitada või vajadust mööda kasutadaammu lühenenud sõnu arhailisemal, enamasilbilisel kujul.)

4. Parallelismi tunnused.

4.1. Parallelism üldse kui lingvistiline ja poeetiline struktuur.

3. osas toime välja rea konsituatsioonitegureid, mille mõju tuleb arvestada parallelismi lingvistilisel analüüsimisel. Parallelismi iseloomustame antud juhul eelkõige peamisest, primaar- ja sekundaarkeele suhte aspektist.

Parallelism selle sõna laias mõttes on nähtus, mis ühendab tekstis sarnaseid üksusi kas puhtlingvistiliselt või poeetiliselt. (Veel laiemalt üldistades võib parallelismis näha üsna universaalset ajaliste ja ruumiliste seoste kujundamise viisi paljudes sekundaarkeeltes.) Vähemalt kaks denotatiivse tähendusega üksust (s.t. üksused, millega tähistatavale psüühilisele kujundile vastavad reaalsuses mingid objektid, nähtused, omadused jne.) seostatakse süntagmaatilisel uueks, mahuhierarhias kõrgemaks üksuseks seeläbi, et nad on positsioonilt ekvivalentsed ja sisestruktuurilt isomorfsed. Järgnevalt vaatleme olulisi momente parallelismi ülesehituses /6:24; 7; 8; 13; 17; 23:113; 26; 27; 29:12-15; 30:88/.

1. Elemendid:

- a) 1. järku element - tekkiv ühend (näiteks parallelismirühm);
- b) 2. järku elemendid - selleks ühendatavad üksused (näiteks paralleelvärsid);
- c) 3. järku elemendid, milleks liigenduvad 2. järku elemendid ja mille paradigmaatilisi ekvivalentsuhteid kasuta-

takse isomorfismi kujundamiseks. 3. järku elemendid võivad omavahel hierarhiaseostes olla. Valdavale osale ühe paralleelüksuse elementidest vastavad teises paralleelüksuses ekvivalentsed elemendid. (Värsiparallelismis lauseliikmed, lekseemid.) Vähemalt mingi osa ekvivalentsi kandvaid elemente omab tähendust. Sellega erineb parallelism, kui ta seostub kütkendiks, riimist, mille puhul on 3. järku üksused foneetilised.

2. Seosed:

a) 2. järku elementide vahel on positsiooniline ekvivalents kas samas kõrgema tasandi üksuses (esinevad koos, kõrvuti, nagu paralleelvärsid) või eri üksustes (näiteks eri tekstiosade alguslaused) ja sisestruktuuri isomorfism, kütkendi korral kaasnevad konnotatiivseosed;

b) ühelaadsete 3. järku elementide vahel, mis kuuluvad eri 2. järku elementidesse. Sellised on näiteks omavahel paralleelsed sõnad eri värssides. Nendevaheline ekvivalents on parallelismi põhiline seostamisvahend;

c) erinevate 3. järku elementide vahel, mis kuuluvad samasse 2. järku elementi (näiteks ühe värsi lauseliikmete vahelised seosed);

d) 1. ja 2. järku elementide vahel (näiteks parallelismirühma kui terviku suhe teda moodustavate paralleelvärssidega);

e) 2. ja 3. järku elementide vahel (näiteks suhe värsi kui lauseterviku ja ta elementide vahel);

f) seostevahelised seosed (näiteks lauseliikmeliste seoste vahel eri värssides).

3. Seoste laad:

a) süntagmaatilisel ühendamisel: lineaarne järgnevus või struktuurne seos. Esimesel põhimõttel ühenduvad tavaliselt paralleelvärsid, teisel näiteks ühe värsi lauseliikmed või omavahel paralleelsed parallelismirühmad teksti eri osades;

b) süntagmaatikas kajastuv ühendav (või mitteühendav) paradigmaatiline ekvivalents (või mitteekvivalents). Ekvivalentsus on kas loomulik (denotatiivsemantiline nagu paralleelsõnade vahel või foneetiline) või positsiooniline (näiteks paralleelvärsside süntaktiliste struktuuride vahel);

c) primaar- või sekundaarkeeleline. Konnotatiivsuhete korral vähemalt 1. ja 2. järgus kujundab parallelism kütkendi.

4. Seoste hulk. Kõik eeltoodud seosed on parallelismis obligatoorsed, kuid nende tihedused varieeruvad.

5. Eri aspektide, elementide erikaal. Näiteks võib parallelism erineda kordusest kas sellega, et ühes paralleelüksuses on mõni sõna rohkem kui teises, või et üks on eitav ja teine jaatav, või tähenduse analoogia tõttu.

Parallelism ühendab analoogilisi üksusi, mitte identseid nagu kordus. Siin analüüsitud üldstruktuuri annab rakendada mitmesuguste elementide ja seoste puhul, mistõttu ka paralleelismi liike on palju ja mitmeladseid. Nimetame neist tuntu- maid.

Elementidest, eriti 2. järku elementidest lähtudes saab eristada järgmisi liike.

1. Mitmesuguste semantiliselt terviklike tekstiosade semantiliste struktuuride isomorfism. Kaasned võib ka positsiooniline isomorfism 3. järku elementide ja nende 2. järku üksuste siseste seoste ekvivalenttsuse kaudu. Paralleelstruktuurilt saab üles ehitada ka puhtprimaarkeelelist teksti. Näiteks võib kirjeldada mitut objekti sama tunnustekompleksi põhjal. Dialoogiparallelismis püsib repliikides osa sisust, muutub näiteks kommunikatiivne funktsioon. ("Lähem ära." - "Ära?") Kompositsiooniline, poeetiline parallelism ühendab eelkõige sekundaarkeele üksusi (motive, kujundeid), nii et 1. ja 2. järgus kehtestuvad konnotatiivsed analoogiaseosed. Ühe, näiteks loodusest pärit nähtust tähistava üksuse sisu võidakse käsitada teise, näiteks inimesega seotu mudelina. Seostest lähtudes on siin tegemist psühholoogilise paralleelismiga (vt. allpool). Nii on üles ehitatud järgnev regilaulutekst:

(8) Enne lõpeb lepametsa,
enne kaub kasemetsa,
enne kaub kari külasta,
veereb vesi allikasta,
enne kui laulud minusta,
sõnad sõgeda suusta,
lood kui hullu urettesta. (T 191 HJn)

2. Tekstiosade, lausete grammatiliste struktuuride isomorfism. Levinuim sellest on süntaktiline parallelism. "If two or more sentences have identical or very similar structure, this connects the sentences, the connection being re-

inforced by lexical equivalents and implications of semantic relationships" /17:715/. See võib olla siis lihtsalt primaarkoodiline üksuste ühendamise viis ilma oluliste konnotatsioonideta (näiteks: Mari läks loengule, Jüri tööle). Sekundaarsete ekvivalentside kaasnemisel tekib kütkend (Isa loodab jumala, poeg raha peale).

3. Sõnaparallelism ühendab enamasti eelkõige semantiliselt, aga ka morfoloogilise või fonoloogilise ehituse poolest ekvivalentseid sõnu. Erinevalt eelmistest pole 2. järku elemendid reeglina terviklikud kommunikatsioonüksused. Sõnaparallelism on sageli tähenduste konnotatiivse sünteesi vahendiks, kujundades sekundaarparadigma. Süntagmaatilisel ühendav positsiooniline ekvivalent on taas kas kõrva paiknemine (isakene, taadikene; tare-tareke) või sama positsioon eri suu-remates üksustes, näiteks paralleelvärsides. Sõnast väiksemate üksuste vahel pole paralleelismi, sest siit edasi ei oma 3. järku elemendid tähendust ega 2. järku elemendid denotatiivset tähendust. (Viimane asjaolu on eriti oluline konnotatiivse tähenduste sünteesi jaoks.)

Erijuhtudel seostab parallelism kütkendina sekundaarseid konventsionaalseid vormiüksusi: stroofe või värsse. Sellega kaasneb nii- või teistsugune isomorfus 2. järku elementide vahel, sageli ka grammatiliste struktuuride vahel.

4. Stroofiparallelism kujuneb stroofide vahel nende elementide eelkõige positsioonilise, seejuures ka semantilise ekvivalenttsuse tõttu. Stroofiparallelismil põhineb A. Perviku luuletuse "Murelik" kompositsioon:

- (9) Kas seal minu nime hüütakse
kus kiile ja siugusid püütakse
kas seal mind omaseks peetakse
kuhu tuulelapsi siit veetakse
kas seal mind kutsuda teatakse
kus ubade idusid seatakse /AP:7/

5. Värsiparallelism ühendab sekundaarkeele teksti n.-ö. lauseid. Kunstluules võib ta kujundada stroofe:

- (10) ohvriks lepituseks urianniks
maksuks meeleheaks ja mängukanniks
iga penning hingehädas toodud
iga mündi sisse lootus loodud /AP:34/

Värsiparallelismi alla mõeldakse eelkõige vastavust värsside süntaktilise, semantilise, leksikaalse ehituse vahel; on võimalik ära kasutada paljusid keelekategoriaid, ka konventsionaalseid ekvivalentse (näit. meetrum). 2. järku üksuste arvu ja mahu järgi saab eristada tervikvärsside, poolvärsside, värsipaaride jm. parallelismi.

Seostest lähtudes eralduvad kõigepealt primaarkeeleline ja sekundaarkeeleline parallelism. Esimese ülesanne on puhtkopulatiivne, ta lihtsalt ühendab teksti üksusi, tavaliselt konjunktiivselt. Poetilise keelekasutusega kaasneb semantiline, tihti ka kõleline efekt. Parallelismi arvukate liikide eristamisel võib aluseks võtta a) semantilis-loogilised seosed 2. või 3. järku elementide vahel (disjunktsioon, konjunktsioon; sünonüümia, analoogia, kontrast jne.); b) madalamat järku elementide positsioonid kõrgemate sees, näiteks stroofi alguses või lõpus; c) nende struktuurse või positsioonilise vastavuse laadi: sarnasus (identsus, analoogia või erinevus); d) lineaarse järjestuse sarnasuse või erinevuse (kiasm); e) semantilise ja struktuurse identsuse suhte kuni ühelt poolt ainult semantiliste ekvivalentside kasutamiseni ja teiselt poolt referentsiaalse³ ja leksikaal-semantilise identsuse puudumiseni. Üks levinud alaliik on kindlate tähendussuhetega psühholoogiline parallelism /8/, mis süntaktilise parallelismi vormis on tüüpiline vene rahvalaulule:

(11) Цвели, цвели цветики да поблекли,
любили, любили мудрый друг да покинул.

Eitavas parallelismis eitatakse modelleeriva semantilise üksuse identsust võrreldavaga, tuues sellega aga esile nende sarnasuse:

(12) "Ei õle mieste metsa suitsu
ega naeste Narva suitsu,
poiste Poolamua põleva.
See one laisa laalu suitsu,
vedeliku viere suitsu." (T 315 Kod)

Eitavat parallelismi vastandatakse ülejäanud, otsesele parallelismile.

Kõige järjekindlamalt struktureeritud keelekasutusala on luule. Ühtaegu võib esineda mitmesugust parallelismi, eriti kui see on kujunenud struktureerimise põhimõtteks na-

³ Samade objektide tähistamine.

gu folkloorses luules. Seda n.-õ. läbivat paralleelismi demonstreerib R. Jakobson vene rahvalaulutekstide põhjal /7/. Aktiviseeritud on kõik keele tasandid. Paralleelsed võivad olla üksused alates värsipooltest kuni tekstiosadeni. Kuidas ja milliste 3. järgu elementide läbi paralleelism teostub, võib olla teatud piirides valitav, erinevalt näiteks obligatoorselt foneetikale toetuvast riimist või metafoori semantilisest seostatusest. Paralleelismiks kasutatakse fonoloogilist, morfoloogilist, positsioonilist, süntaktilist sarnasust jm., nendega võib kaasneda ka kõlaline sümmeetria (foneetiline, meetriline, muusikaline). Ühed võtted võivad olla strukturealsed, teised okasionaalsed (vrd. näiteks süntaktilist ja morfoloogilist ekvivalentsi eesti regilaulus) ja üldse on neil erinev tähtsus. Eesti regilauludest jääb mulje, et ka neid organiseerib läbiv paralleelism, mis kombineerub tihvi puhta kordusega (näiteks korduslauludes).

Paralleelism realiseerub mitmesuguste stiilivõtetenägu loetlemine, gradatsioon, jätkuvärsid, kiasm, kontrast, antiitees, (retoorilised) küsimused koos vastustega jne. Tema peamiseks vormiks on eesti regilaulu puhul ilmselt tähendusanalooget fikseeriv süntaktiline värsiparalleelism. Paralleelstliku ühenduse piirid ei pruugi olla ranged, sest nii selle elemente kui seoseid võib tekst mitmeti sisaldada. Kui selles on näiteks järgmised üksused järgmiste tunnustega: X/x, y, z/; Y/y, z/; Z/x, y, z,u/; U/y, u/; T/u/, oleks neid mõeldav ühendada järgmisteks 1. järku üksusteks: /XY/, /XZ/, /XU/, /YZ/, /YU/, /ZU/, /ZT/, /UT/, /ZUT/, topeltparalleelism://XY//ZU//, //XY//ZUT//, ja konkreetsete üksuste piiritlemine sõltub stiilis väljakujunenud kaanoneist. Tekstis

- (13) (1) Oleks mu heli enmitsesse,
 (2) kurku kulla mullutsesse -
 (3) ära mina petaks pillihääle,
 (4) kandlikõmu kaotaks,
 (5) maha matak sarvehääle,
 (6) isanda erelihääle,
 (7) piiskopi pillihääle.
 (8a) Ei ole heli, (8b) ei helise,
 (9a) ei ole kurku, (9b) ei kõrise,
 (10) ei või petta pillihäälta,
 (11) maha matta sarvehäälta,
 (12) isanda erelihäälta. (T 205 KJn)

seostuvad paralleelselt järgmised värsid jm. üksused: /1,2/, /3,4,5,6,7/, /3,4,5/, /6,7/, //8a, 8b/ /9a, 9b//, //8a, 9a/ /8b, 9b//, /10,11,12/, //1,2/ /8,9//, //3,4,5,6,7/ /10, 11, 12//, //4,5,6/ /10,11,12//, /1...7, 8...12/.

Ühelt poolt iseloomustab paralleelismi kui stiilivõtet siis konvergens, ta tihendub ja põimub tekstis mitmekordseks. Teiselt poolt on talle omane ka irradiatsioon. Mitteparalleelsed üksused saavad paralleelsetest tausta; paralleelsete ja mitteparalleelsete üksuste vaheldumine loob rütmi nagu paralleelism isegi; ka mitteparalleelsetel üksustel leidub mingeid vastavusi teistega. Paralleelismil põhinevas luuletuses lülitub iga sõna ja värs "into the tenacious array of cohesive grammatical forms and semantic values" /7: 429/.

Niisiis seostub paralleelismis vähemalt kaks denotatiivse tähendusega üksust uueks, mahuhierarhias kõrgemaks üksuseks seeläbi, et nad on positsiooniliselt ekvivalentsed ja sisestruktuurilt isomorfsed. Paralleelism võib olla ka primaarkeeleline võte lausete vm. seostamiseks, sageli aga kujunevad ühendatavate üksuste vahel konnotatiivseosed ja moodustub kütkend. Paralleelism võib avalduda väga mitmel kujul. Ühendada võib sõnu, lauseid, tekstiosi; stroofe, värsse jne. Isomorfism nende vahel võib realiseeruda mitmesuguste keelevahenditega. Seejuures kujunevad üksuste vahel seosed, nagu üht või teist laadi sünonüümia, analoogia, kontrast;konjunktsioon, disjunktsioon jne. Eesti regilaulu värsiparalleelism on 1) üks paljudest üldse võimalikest paralleelismidest; 2) üks ja ilmselt olulisim lülieesti regilaulu ülesehitust iseloomustavas läbivas paralleelismis.

4.2. Eesti regilaulu värsiparalleelism ekvivalentsussuhete süsteemina.

Värsiparalleelism ühendab järjestikused värsid paralleelismirühmaks. 2. järku üksuste positsiooniline ekvivalents avaldub siis sama positsiooni täitmisena samas tekstiosas, mitte aga eri tekstiosades. Isomorfismisuhetest on põhiline värsidevaheline semantiline vastavus, mida tunneme mõtte kordamise või varieerimise nime all. Paralleelismi sisu ongi selle konnoteerunud vastavuse kehtestamises. Värsside kui tervikute semantilist ekvivalentsi vahendab nende sisestruktuuri isomorfism. Paralleelvärsid on nii pind- kui süvastruktuuri

ri poolest ekvivalentsed, seetõttu on paralleelvärsides positsiooniliselt ekvivalentseid sõnu (resp. nende süvavasteid), mis on ühtaegu ka semantiliselt ekvivalentsed ja kujundavad sekundaarparadigma. Nende ekvivalentside baasil määrab ka paralleelismirühm komplekse värsside-sekundaarparadigma. Sama analüüsiga võib minna veelgi süvitsi, analüüsida positsiooniliselt ekvivalentsete paralleelsõnade sisestruktuuris keh tivaid ekvivalentse. Viimased siiski ainult kaasnevad teistega.

Regilaulukeele kirjeldus peaks paralleelismi jaoks andma kõigi nende ekvivalentside kehtestumise reeglid: mis üksuste ja elementide vahel, mis on konstantne, mis muutub, mis elimineeritakse kui ebaoluline, kuidas kombineeritakse ekvivalentseid üksusi, kuidas kujunevad konnotatiivsed paradigmad, millised on hierarhiasuhted süsteemis ja tekstis. Kõigepealt peab olema aga selgem üldülevaade paralleelismist kui ekvivalentside süsteemist. Seda üritame järgnevalt anda.

Ekvivalentsiprintsiibil põhinev tekst kujuneb mingite metalingvistiliste kategooriate raames. Vaatleme, kuidas modifitseeruvad paralleelismi sekundaarkeeles primaarkeeles kategooriad, millele toetub teksti arendamine.

Paralleelvärsseite vahel kehtivad järgmised ekvivalentsisuhted.

Situatsiooniekvivalents. Regilaulus üldse ja paralleelismis eriti kehtib juba mainitud mahuline vastavus primaarkeeles lause, värvi ja muusikalise lause vahel, mida on tinginud loomulik kommunikatsioon ja sünkretism selle raamides. Seda, et värss on enamasti sisuliselt lausetervik, harva mõni konstruktsioon, soodustavad lause mõned erijooned. Lause on standardne ja ühtaegu elementaarneim kommunikatsiooniuksus, üksus tekstis, mis on ette nähtud teatamiseks, informatsiooni edastamiseks. Ta on kompaktne ja lühike, kõneleja kavandab ja kuulaja võtab ta vastu ühekorraga, tervikuna, mida eriti hästi võimaldab 8 silbi ümber kõikuv normaalpikkus /2:274; 12:67-69/. (Suuremate üksuste korral hakkab töötlemise järjestus ikka enam sõltuma üksuse osade lineaarsest järjestusest.) Lause säilib kuulaja mälus vähemalt järgmise lause jooksul /2:265/, mistõttu on selget ja ranget poeetilist teksti luues õige otstarbekas võtte järjestada sarnaseid lauseid, kasutada järgnevas lauses küllalt tihedasti eelnenuga ekvivalentseid jooni. Vastavalt teadvuses säilimise mõnesekundilisele kestusele on kõi-

gis keeltes rütmilise rea pikkus 8 - 10 silpi, samasuguseid rütmi- ja riimiintervalle kasutab ka kirjandus- (resp. luule)keel, toetudes taas sellelesamale meelespidamisele /28: 291/. Ilmselt samad asjaolud on tinginud ka regivärsi kaheksasilbilisust.

Lause ülesanne ja olemus nominatiivses plaanis seisneb mingi keelevälise situatsiooni tähistamises. Kui elementaarseks ja põhiliseks nominatiivseks keeleüksuseks, mis tähistab objekte, omadusi, nähtusi, protsesse jne., on sõna, siis lause on juba kompleksne ja tähistab objektide, nähtuste jm. seostatust tegevuse (seisundi, protsessi) läbi. Selleks vajab lause verbi, mis märgib tegevust vms. Verb väljendab eelkõige objektide jm. seostumise viisi, sidudes endaga mitmesugusel viisil (näiteks alusena, sihitisena, öeldistaitena) vastavaid lekseeme. Lauses väljendub niisiis kompleksse semantilise üksuse, situatsiooni struktuur. Tegelikult peegeldades kategoriseerib keel seal esinevad suhted situatsioonirollide alla, mida võib tähistada nimetustega agent, objekt, retsipient, aeg, koht, vahend jne.⁴ Sõltuvalt oma tähendusest haagib keelelise situatsiooni struktuuris keskne komponent tegevus (resp. protsess, seisund) enda külge teisi, mida mitmesugustel leksikaalsemantilistel üksustel situatsioonis täita tuleb. Tegelikuses tunnetatavate seoste laad nõuab tähistamiseks vastava semantilise valentsiga tegevust. Tegevus organiseerib situatsiooni struktuuri. Näiteks verbide andma ja saama tähendus nõuab agenti ja retsipienti ja mõlemad sobivad sama keelevälise situatsiooni tähistamiseks: Juhan (agent) andis (tegevus) Jaagule (retsipient) apelsini (objekt); Jaak (retsipient) sai (tegevus) Juhanilt (agent) apelsini (objekt). Situatsioon on siis selline mall, mille abil saab pidevast maailmast eraldada ja keeleliselt tähistada diskreetseid, seesmiselt seostatud, struktuurseid löike.

Lause tähendab esiteks keelevälist, teiseks keelelist situatsiooni. Keeleväline on kõigepealt referentsituatsioon - tähistatavad tegelikkuse objektid oma füüsilises reaalsuses ja seostes, millest kõneleja teadvus vajalikud kompleksid välja eraldab. Referentsituatsiooni psüühiline, mõtteline peegeldus, millel lause põhineb, on denotaatsituatsioon. Referentsituatsioon on siis aluseks denotaatsituatsi-

⁴ Neid nn. semantilisi aktante nimetatakse eri käsitlustes süvaksandeiks, nagu agenttiiv, objektliiv, daativ, faktitiiv, lokatiiv, instrumentaal /4/; osalisteks, nagu subjekt, objekt, adressaat, instrument /33:6-7/; situatsioonikomponentideks nagu näiteks verba dicendi korral kõneleja kuulaja, tekst, kõnealis /19/.

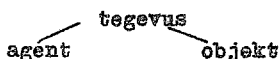
oonile, see aga juba keelelisele, signifiikaatsituatsioonile. Signifiikaatsituatsioon, (mida edaspidi lihtsalt situatsiooniks nimetame), on keelekateegooriatesse üldistatud peegeldus keelevälisest situatsioonist.

Sisult lähedased tegevused võivad ühesuguse semantilise valentsi abil kujundada ühesuguseid situatioone (millele võivad siis ka vastata ühesuguse süntaktilise valentsiga verbid ja ühesuguse ehitusega laused), mispuhul võib rääkida vastavate lausete ühisest üldsituatsioonist (mida pindstruktuuris märgib süntaktiline struktuur) ja erinevatest individuaalsituatsioonidest (pindstruktuuris vastavad neile süntaktilised struktuurid koos konkreetsete lekseemidega). Nii vastavad kahele järgnevale paralleelvärsile kaks individuaalsituatsiooni:

(14) Õmbli ma hõbekübarta,

piluti ma peiusärki. (T 89 Hls),

Üldsituatsioon on aga ühine, seda võib kujutada näiteks nii:

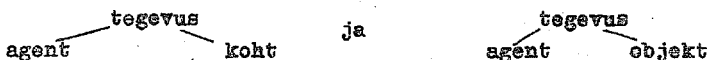

Mitteparalleelsetel värssidel ei tarvitse ka üldsituatsioone sarnaneda:

(15) Lähme suurele mäele,

valistame valjaeida. (T 88 Põi)

Üldsituatsioon kummalgi juhul oleks järgmine:

Paralleelvärsid tähistavadki üldjuhul igaüks üht individuaalset situatsiooni, kusjuures üldsituatsioon on kogu paralleelismirühma jooksul üks ja sama. Peavärsiga antud situatsioonistruktuur kehtib kogu rühmas. Seda võimaldab tegevuse leksikaalse tähenduse ekvivalentsus paralleelvärsides: see on eri värssides kas analoogiline (14. näide) või koguni identne (13. näide, 1. ja 2. värss). Viimasel juhul on järelevärsid sageli elliptilised, tegevust seal enam ei mainita. See teeb pindstruktuuris ruumi (meenutame, et sünkretism nõuab värsimöödu ja -mahu püsivust) mitmesugustele laienditele, võimaldades värssi sisukamaks ja kujundlikumaks muuta. Ainus võimalik erinevus paralleelvärside üldsituatsioonide vahel

ongi see, et järelvärssides täiendavad komponente sageli atribuudid (2. näide):

- (2) siäd minä siidije siuksin,
karja kataks kangastejä, /---/
lambad laiuja linuja. (T 177 Jöh)

Süntaktilise pindstruktuuri ekvivalents. Seda soodustab taas loomulikust kommunikatsioonist ja sünkretismist tulenev tendents markeerimata vastavusele. Üldsituatsioonisamasus ja verbi leksikaalse tähenduse ekvivalentsus paralleelvärssides võimaldab reeglina säilitada sama lauseehitust, ainult sõnajärg võib varieeruda. Näites (14) koosnevad mõlemad värsid öeldisest, alusest ja sihitisest. Seda püsivat struktuuri võib ka muudeski terminites kirjeldada. Võib minna küllaltki detailseks ja kirjeldada verbi rektsioonist sõltuvat ja koos sellega säilivat lausehalli vormiklasside abil (vt. /19/): N+nom V N+part., näite (16) puhul N+nom. V N+part. Di.

- (16) Sinne'p ma sineta külvan,
sinne'p ma punada põimin,
sinne'p heidan hernesida,
sinne'p katkun kaerasida,
sinne'p nikistan nisuda. (T 111 Kuu)

Et nii süva- kui pindstruktuur paralleelvärssides kordub, võib öeldise või ka mõne muu lauseelemendi mõnes värsis niimetamata jätta. Sisuliselt ei jää tema asemele tühi koht, vaid eelnenud värsi vastav lauseliige, ning värsi tähenduslikkus ja terviklikkus ei kao:

- (17) Luod ma võtsin lutsu sunsta,
sõnad kiisa keele pealta,
laulud latika ninasta. (T 152 Vai)

Paralleelsed värsielemendid on siis üldiselt identsed ka sõnaliigilt ja morfoloogiliselt muitevormilt või substituutsiooniklassilt (vt. /19:41-52/; näiteks arule - kesale - lepikusse). Analoogia kujul esineb ekvivalents siin peamiselt laiendite lisamise korral (2. näites laiuja - vana, 13. näites 6. ja 7. värs: isanda - piiskopi.): "Sehr beliebt ist die parallele Gegenüberstellung eines einfachen Wortes mit einem Kompositum oder einer attributiven Verbindung /.../Derartige Parallelwortpaare treten vor allem bei den Nomina auf /.../" /20:218/. W. Steinitz märgib veel, et peavärsi elementidel pole sageli teiste värsside pindstruktuuris paralleel-

le ; on ka täiesti sama koostisega paralleelvärsse, harva aga sisaldab järelvärss mitteparalleelseid elemente. Sõna parallelismilembesus sõltub suuresti ta liigilisest kuuluvusest: paralleelsed on eriti nimi- ja arv sõnad, harvem tegu- ja määr sõnad, valdavalt mitteparalleelsed on ase-, side-, hüüdsõnad, abiverbid /20:193, 217/. Paralleelsõnade ridu moodustavad siis eelkõige mahukamatesse sõnaliikidesse kuuluvad täistähenduslikud sõnad, mis tähistavad situatsioonikomponente, samuti nende atribuute. Nende leksikaalsete tähenduste ekvivalentsi, mis peab paralleelismis reeglina kehtima, toetab põhjalik positsiooniline ekvivalentsus nii pind- kui süvastruktuuri suhtes. Referentsiaalselt tähistavad paralleelsõnad resp. sõnaühendid üht referenti (sünontüümi) või referentide klassi (analooogia). Denotatiivselt on need klassiloendid elementidest, millel laulik (kollektiiv) näeb mingit tähenduslikku ühisosa (arhiseemi). Nende olemus on üldistamises, samas aga ka iga üksikelemendi erijoonte nägemises, kokkukuuluvuste otsimises erilise taustal. Klassifitseerimise laadi piiravad samasest esteetika, loomuliku kommunikatsiooni ja sageli ka teiste sekundaarkeelte nõuded: rahva maailmavaade, mütoloogia (näiteks Kalevipoeg - Sulevipoeg, Mana - Toonela - haud), uskumused (Kuu - päev - püharist - Maarja-ema - pilvekesed - taevaisa - tähekesed, susi - pisuhänd - laikapp), poetiline maailmanägemine (kukkuma - helkima - kaagutama - laulma), tihti aktiveeritakse primaarkeele seoseid, millega üks üldisem tähendus võib konkretiseeruda (söök - jook, madal - kitsas - lühike, laud - pink). Klassiloend kas käsitleb mitut moodi üht referenti või konkretiseerib mitmel kujul üht üldmõistet; see loend koosneb elementidest, mis pole seotud konjunktiivselt (ja-seosega), vaid üldjuhul disjunktiivselt (või-seosega). Mõnest neist elementidest tegelikult tähistatakse, pole oluline, jääb määramata, nagu nägime 5. näite puhul. Nende mõtteseoste tähistamisega on siis kujundatud sekundaarkeele konnotatiivsed paradigmad. Lihtsaimal juhul võib arhiseemiks olla primaarkeelelega antud ühine tähendusjoon, nagu ühesuguse (make - ta - tasuda, neiu - kabu - piiga) või sama liiki referentsi võimalus (õlu - viin, kündma - külvama). Samale referendile või referentide klassile võib viidata ka mõni korvaline tunnusjoon. Sellised seosed on peamiselt sekundaarkeelelised,

konnotatiivsed mis suhestavad referendiga mitmesuguseid tähendusjooni, võrdlevad teda teiste referentidega, loovad metonüümseid seoseid jne. Osa selliseid sekundaarkeele suhteid on antud folkloori või regilaulu sekundaarkeelele (ema - kandja, laulma - laskma), osa võib kujuneda kontekstis (kotitais - matitais - kirstutais - vaibatais - palakatäis - karbitais - karbikaanetäis). Sünonüümia on tavaliselt metafoorne, ka metonüümne, referendile viitav lekseem paradigmas kuulub folkloorsele kirjeldustasandile, tema paralleellekseen võrdlustasandile: mõis - kullipesa, tütar - siidipõll - kaalipõll - uamisking. Analoogia avaldub varieerimisenä (odrad - kaerad - linnad), metonüümiana (sõda - Rootsi koer), kontrastina (kodona - elotuassa - Manalla - Tuonella - hauassa), gradatsioonina (meie vastu - meie meeste vastu - Hiiumaa isanda vastu - Kuuramua kuninga vastu) jne. (Sekundaarparadigmaatilistest tähendussuhetest paralleelsõnade puhul vt. /1; 8; 15; 16:202; 20: 216; 22:137-141; 24; 25:114-116/; olen järginud ka H.Rajandi mõtteavaldusi; troopide puhul, troobi ja grammatilise figuuri, nagu paralleelismi, piiri suhtelisusest vt. /6:25; 31; 8; 25/).

Paralleelvärsside verbide semantilise ekvivalentsi baasil kujuneb identseks jääv üldsituatsioon. Eri värssidele vastavate individuaalsituatsioonide samade komponentide leksikaalsed tähendused on omavahel ekvivalentsed. Nii kujuneb tihe semantiline ekvivalents ka individuaalsituatsioonide vahel. (Milliseid kvalitatiivseid iseärasusi võib leida üleminekul sekundaarsest paradigmaatikast süntagmaatikasse, nagu elementidelt situatsioonile: paled laineta lasevad, me siin ei vaatle.) Positsiooniliselt ja semantiliselt ekvivalentsetest paralleelvärssidest moodustub kõrgema tasandi sekundaarparadigma - individuaalsituatsiooniparadigma. See on siis taas variantidest koosnev klass. Kõigi paralleelvärsside individuaalsituatsioonides on püsiv, invariantne üldsituatsioon koos selle komponentide leksikaaltähenduste invariantsete osadega (arhiseemidega). Individuaalsituatsioonid on seotud disjunktiiivselt. Küsimus, kas tähistatakse ühte, teist või mitut referentsituatsiooni, on paralleelismi põhiolemuse seisukohalt mõttetu. Maailm, mida regilauludes tähistatakse, on küll reaalsega paljuski ekvivalentne, kuid mitte identne, ja selles irrealsees maailmas ei tarvitse kehtida (siin kujundlikkuse jaoks ebaoluline) välistatud kolmanda seadus. Muidugi võivad värssid tähistada identseid referente, nagu näites (1) sünonüümiparalleelismi kohta:

- (1) paha on maksada Manalla,
kuri on kosta Tuonelassa,
hale on hauassa tasuda." (T 113 Lüg)

Samuti võib ka kõigi värsside sisu korraga kehtimine tunduda kahtlane, nagu näites (5):

- (5) Ta läks murreldes Mohuse,
kõverite läks Kõinaste,
rudjus Ruhnumaa viluse. (T5284 Põi)

(Disjunktiivsest paralleelismist vt. /8/).

Paralleelismi kujundavad niisiis järgmised põhilised primaarkeelelised ekvivalentsisuhted: 1) signifikatiivse situatsiooni, 2) süntaktilise struktuuri, 3) ekvivalentsetes positsioonides olevate sõnade (sõnaühendite) a) leksikaaltähenduste, b) sõnaliigilise kuuluvuse, c) muutevormide ekvivalents. Süntaktiline seos värsside vahel on seejuures tavaliselt rinnastav, nii et rühm tervikuna moodustab prototseugma. Peale eelnenu seob värse üldse ka meetriline ekvivalents.

5. Kokkuvõtteks.

Regilaulu värsiparalleelismi lingvistiline uurimine eeldab keeleliste erijoonte (vaadeldava stiili tähistete) seostamist neid tinginud konsituatsiooniteguritega (stiilistiimulitega), nagu:

1) keelekasutuse poeetilisus. Paralleelism on kütkend - tavalise, primaarse keele suhtes sekundaarse, poeetilise keele struktuur;

2) folkloorised sekundaarkeeled alluvad samasusesteetika nõudeile;

3) folkloor on kohanenud loomuliku kommunikatsiooni tingimustega;

4) sünkreetiliselt ja samades konsituatsioonitingimustes kaasneb primaarse ja poeetilise keele tekstiga muusikatekst;

5) primaarkeelelise materjali, eesti keele iseärasused.

Värsiparalleelismi keelestiil on kõigi nendega kohanenud, ülesehituse määrab aga esimesena nimetatud tegur. Seetõttu tuleb lingvistilisel analüüsil eelkõige arvestada poeetilise sekundaarkeele kokkupuutepunkte primaarkeeleaga.

Igasugune paralleelism kujundab tekstis tihedate ekvivalentsisecstega osa. Vähemalt kaks denotatiivse tähendusega üksust seostatakse süntagmaatilisel viisil uueks, mahuhierarhias kõrgemaks üksuseks seeläbi, et nad on positsioonilt ekvivalentsed ja sisestruktuurilt isomorfsed. Keel oma üksuste,

kategooriate, seoste mitmekesisuses pakub selleks arvukalt võimalusi. Nende baasil saab omakorda kujundada ka sekundaarkeelelise vormi ja sisu poolest mitmelaadseid poeetilisi struktuure. Eesti regilaulu värsiparallelism on 1) üks võimalikest paralleelismidest; 2) konstitutiivse stiilivõtte-na olulisim lüli eesti regilaulule omases nn. läbivas paralleelismis. Oma põhilisel kujul ühendab ta lihtlausekujulised värsid rinnastava seosega liitlauseks prototseugmaks. Värsaside vahel kehtivad järgmised primaarkeelelised ekvivalentsuhted: 1) signifikatiivsituatsiooni; 2) süntaktilise struktuuri, 3) positsiooniliselt ekvivalentsete lauseelementide a) leksikaaltähenduste, b) sõnaliigilise kuuluvuse, c) muutevormide ekvivalents. Nende abil kujunevad sekundaarsed konnotatiivsed sõna- ja värsiparadigmad. Sekundaarparadigmade elementide vahel kehtestuvad disjunktiivse analoogia suhted, mille sisu ja laadi määrab samasusestee-tika, kollektiivi ja lauliku maailmanägemine jm. Paralleelismi peamist ülesannet näeme sekundaarse individuaalsituat-siooniparadigma kujundamises, milles seisnebki paralleelismile tunnuslik nn. mõtte kordamine või varieerimine.

KIRJANDUS

1. Austerlitz, R. Semantische Fragen des ob-ugrischen Parallelismus. - Congressus quartus internationalis fennougristarum. Tézisek. Budapest, 1975, lk. 91.
2. Chafe, W.L. Language and memory. - Language, vol. 49, 1973, lk. 261-281.
3. Enkvist, N.E. Linguistic Stylistics. (Janua Linguarum, Series Critica 5). The Hague - Paris, 1973.
4. Fillmore, Ch. The Case for Case. - Universals in Linguistic Theory. Eds.: E. Bach, R.T. Harms. New York, 1968, lk. 1-88.
5. Jakobson, R. Linguistics and poetics. - Style in Language. Ed.: Th. A. Sebeok. Cambridge, Massachusetts, 1960, lk. 350-377.
6. Jakobson, R. Poesie der Grammatik und Grammatik der Poesie. - Mathematik und Dichtung. Versuche zur Frage einer exakten Literaturwissenschaft. Hrgg.: H. Kreutzer, R. Gunzenhäuser. München, 1965, lk. 22-28.
7. Jakobson, R. Grammatical parallelism and its Russian facet. - Language, vol. 42, no. 2, 1966, lk. 399-429.

8. Kaplinski, J. Parallelismist lingvisti pilguga. - Keel ja Kirjandus, 1972, nr. 3, lk. 132-145.
9. Koemets, A. Mõningaid tähelepanekuid paralleelsmi kohta Kreutzwaldi "Kalevipojas". - "Kalevipoja" küsimusi II. TRÜ Toimetised, v. 138. Tartu, 1963, lk. 45-52.
10. Kubjas, E. Parallelism J. Hurda rahvalaulude kogus "Vana Kannel" I. - "Kalevipoja" küsimusi. TRÜ Toimetised, v. 53. Tartu, 1957, lk. 195-219.
11. Laugaste, E. Eesti rahvaluule. Tallinn, 1975.
12. Laver, J. The production of speech. - New Horizons in Linguistics. Harmondsworth, 1970, lk. 53-75.
13. Levin S.R. Linguistic Structures in Poetry. (Janua Linguarum, Series Minor 23.) The Hague, 1962.
14. Lippus U. Mõningatest eesti regiviiside struktuuri omadustest ning võimalustest nende kasutamiseks viiside süstematiseerimisel. (Käsikiri KKI arvutuslingvistika sektoris. Tallinn, 1977.)
15. Peegel, J. Regivärsilise rahvalaulu keelest. - Eesti rahvalaulud IV. Toim.: Ü. Tedre. Tallinn, 1974, lk. 45-76.
16. Pöppe, N. Der Parallelismus in der epischen Dichtung der Mongolen. - Ural-altsaische Jahrbücher, Bd. XXX, Heft 3-4, Wiesbaden, 1958, lk. 195-228.
17. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. A Grammar of Contemporary English. London, 1972.
18. Rajandi, H. Keel: protsess ja süsteem. - Keel ja Kirjandus, 1977, nr. 2, lk. 75-87; nr. 3, lk. 133-141.
19. Rätsep H. Eesti keele lihtlausemallide uurimise meetodikast. - Keel ja struktuur 6. Tartu, 1972, lk. 25-87.
20. Steinitz, W. Der Parallelismus in der finnisch-karelischen Volksdichtung. - FFC, 115. Helsinki, 1934.
21. Turenius, K. Konnotatiivinen menetelmä. - Kirjallisuuden tutkimus Seuran vuosikirja 28. Helsinki, 1974, lk. 217-236.
22. Viidalepp, R. Eesti rahvalaulude poeetika ja keel. - Eesti rahvaluule ülevaade. Toim.: R. Viidalepp. Tallinn, 1959, lk. 116-177.
23. Альтман, И.В. Применение поливановского принципа к некоторым особенностям поэтики аруза. - Проблемы восточного стихосложения. Сборник статей. М., 1973, с. III-III4.
24. Верещагин, Е.М. Прием параллелизма в псалтыри и выяв-

ленне смысловых связей между словами первого литературного языка славян. - Советское славяноведение, 1974, № 2. с.60--72.

25. Вѣтмов, Ю.Ф. Некоторые наблюдения над лексической синонимией чувашских пословиц и поговорок. - Чувашский язык, литература и фольклор 4. Чебоксары, 1974, с. 109-118.

26. Иванов, И.С. Поэтические особенности марийских свадебных песен. - Вопросы советского финноугроведения. Петрозаводск, 1974, с. 102-104.

27. Куторов, Н.И. Синтаксическая ритмичность в марийских песнях. - Там же, с. 108-110.

28. Левый, И. Теория информации и литературный процесс. - Структурализм: "за" и "против". Сборник статей. М., 1975, с. 280-305.

29. Лигере, М. Длинные песни в циклах сватовства и свадебной латышской народной поэзии. Автореферат диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Рига, 1975.

30. Лотман, Ю.М. Лекции по структуральной поэтике I. /Введение, теория стиха./ - Труды по знаковым системам. Ученые записки ТГУ, вып. 160. Тарту, 1964.

31. Лотман, Ю.М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. Л., 1972.

32. Степанов, Г.В. Цельность художественного образа и лингвистическое единство текста. - Лингвистика текста II. Материалы научной конференции. М., 1974, с. 72-76.

33. Храковский, В.С. Пассивные конструкции. Типология каузативных конструкций. Дидезы и залогы. Л., 1974, с.5-45.

34. Чистов, К.В. Специфика фольклора в свете теории информации. - Типологические исследования по фольклору. Сборник статей памяти В.Я.Пропша /1895-1970/. /Исследования по фольклору и мифологии Востока./ М., 1975, с. 26-43.

Näitematerjali allikad

T - Besti rahvalaulud. Antoloogia, Toim.: Ü. Tedre. I kd., 1. vihik, Tallinn, 1969; III kd., 2. vihik. Tallinn, 1971.

AP - Pervik, A. Umimetsades. Tallinn, 1977 ("Loomingu" Raamatukogu", nr. 49).

MT - Traat, M. Narala elulood. Tallinn, 1976.

О ПРЕДПОСЫЛКАХ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ СТИХОВОГО ПАРАЛЛЕЛИЗМА В ЭСТОНСКОЙ РУНИЧЕСКОЙ ПЕСНЕ

Х. Метсланг

Резюме

Стиховой параллелизм является конститутивным стилевым приемом в эстонской рунической песне. Для его лингвистического анализа недостаточно установления только языковых особенностей /стилевых маркеров/, необходимо учитывать еще их зависимость от констатиционных факторов /стилевых стимулов/. В статье принимаются во внимание и анализируются следующие стилевые стимулы, обуславливающие языковую форму параллелизма:

1/ параллелизм является не только структурой обыкновенного первичного языка; цель его применения — получить сцепление, структуру вторичного, поэтического языка;

2/ фольклорные вторичные языки подчиняются требованиям эстетики тождества, а также

3/ требованиям эстетической коммуникации;

4/ тексты первичного и поэтического языка сопровождаются синкретически музыкальным текстом;

5/ форма параллелизма зависит и от особенностей первичного /т.е. в данном случае эстонского/ языка.

Исходя из закономерностей поэтического употребления языка — из принципа эквивалентности и коннотации, автор в статье подробнее останавливается на общих принципах языкового построения параллелизма. Учитывается и влияние других стилевых стимулов, из-за которых в параллелизме объединяются простые по строению элементарные единицы коммуникации — предложения — строго определенными и тесными связями эквивалентности.

Автор считает стиховой параллелизм 1/ одним из многих возможных параллелизмов и 2/ важнейшим компонентом в многообразном параллелизме эстонской рунической песни.